

УДК 35:303.442.22

А. Г. РОЗКАЗОВ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ КОРПОРАТИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Розглянуто соціальний капітал із позиції розвитку суспільних відносин. Нагромадження цього ресурсу суспільства пропонується на основі загальної концепції розвитку соціального капіталу та впровадження корпоративної моделі розвитку соціального капіталу України.

The article examines a social capital from position of development of public relations. Realization of accumulation of this resource of society is offered on the basis of general conception of development of social capital, and introduction in action corporate model of development of social capital of Ukrain.

Розвиток суспільства в сучасних умовах значною мірою залежить від стану суспільних відносин, їхніх глибини та інтенсивності. Стійкість цих стосунків, їхні відкритість та широта є умовою забезпечення розвитку цивілізованого суспільства. Формування певної державної політики, націленої на забезпечення умов стабільного існування суспільних відносин, вимагає використання нових підходів, залучення нових засобів та ресурсів. Останнім часом усе більший вплив має соціальний капітал, використання якого в суспільних відносинах стає умовою забезпечення розвитку й добробуту країни, основою становлення розвинутого демократичного суспільства. На сьогодні рівень нагромадженого в суспільстві соціального капіталу можна вважати показником суспільних, політичних та економічних відносин. Створення умов для розвитку та нагромадження цього ресурсу суспільства в Україні сьогодні стає важливим завданням державного управління.

Концепція соціального капіталу в науці достатньо молода, вона набула широкого розповсюдження серед науковців світу після 1993 р., коли цей феномен почав різносторонньо досліджуватися.

Теоретико-методологічні основи дослідження цієї проблематики закладено переважно у працях іноземних дослідників. Основні положення, які тією чи іншою мірою пояснюють природу “соціального капіталу”, тяжіють до двох основних напрямків його дослідження – економічного і соціологічного. Перший представлено працями Є. Бенфілда, Є. Глейзера, М. Джексона, І. Ставерен, Дж. Лоурі, Д. Лейбсона, М. Палдама, П. Дазгупта, С.Ді. Каціо, Дж. Коулмана, другий – П. Бурдьє, І. Вінтера, Л. Вуда, М. Вулкока, Д. Гіоргіаса, Х. Гругаєтра, Н. Лін, І. Луслі, Д. Нараяна, А. Портеса, Р. Патнама, Р. Роуза, Ф. Сабатіні, А. Сіма, Дж.Р. Сілі, М. Сісайнена, А. Спеллерберга, Дж. Хоманса, Дж. Харрісса, Ф. Фара. Інший підхід до розгляду соціального капіталу, політологічний, у своїх працях застосовують П. Деккер, Ф. Фукуяма та ін.

Сьогодні в Україні приділяється значної уваги дослідженню соціального капіталу. Різномітному розгляду цього поняття, вивченню його складових присвятили свої праці такі вчені, як А. Бова, Е. Гугнін, О. Демків, А. Колодій, М. Лесечко, Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Саєнко, В. Степаненко, Ю. Сурмін, А. Чемерис, В. Чепак та ін. Однак цей напрямок досліджень залишається одним із найважливіших та найперспективніших серед наукових пошуків.

Забезпечення державою сталого розвитку соціального капіталу на цьому історичному етапі стає запорукою розвитку та поглиблення демократичних відносин у країні, особливо в умовах євроінтеграційного курсу України. Але, як зазначав Р. Патнам, "...Соціальний капітал не замінить ефективну державну політику, він слугує, скоріше, її необхідною передумовою і частково – є її наслідком. Соціальний капітал, як показали дослідження в Італії, діє опосередковано або разом із державою і ринком, а не підміняючи їх" [1, с. 85]. Із цих позицій слід сформулювати одне з основних завдань державного управління – системне забезпечення розвитку соціального капіталу країни для впровадження демократичних основ в усі сфери життєдіяльності суспільства. Виходячи з вищевказаного метою цієї статті є виклад концептуальних напрямків розвитку соціального капіталу та висвітлення основних складових корпоративної моделі розвитку цього ресурсу, яка повинна враховувати особливості системи державного управління та сучасні обставини розвитку суспільства.

Учені розкривали природу соціального капіталу по-різному. Скажімо, А. Портез так визначав соціальний капітал: "...здатність учасників забезпечити собі переваги завдяки володінню соціальними зв'язками і участі в громадських організаціях" [8, с. 6]. М. Вулкок: "...інформація, довіра і норми взаємності, властиві певним соціальним колам" [10, с. 8]. Ф. Фукуяма характеризував соціальний капітал, як "ілюстрований приклад норм, що відступають від правил та що сприяють розвитку взаємодії між двома або більше особами" [7].

Статистики Нової Зеландії вважали, що соціальний капітал є "відносинами серед акторів (людей, груп і/або організацій), які породжують здатність отримання взаємної вигоди або досягнення загальної мети" [8, с. 2]. На додаток до цього А. Спеллерберг зазначав, що "соціальний капітал – соціальний ресурс, який втілено у відносинах між людьми. Він виникає як невід'ємна частина контактів, зв'язків, співучасті, співпраці і довіри, що утворюються завдяки тривалим відносинам" [8, с. 2]. Л. Вуд писав, що соціальний капітал має відношення до специфічних процесів, які відбуваються серед людей і організацій, що працюють спільно в атмосфері довіри, і відіграє важливу роль у досягненні обопільної суспільної вигоди [9, с. 29]. Р. Патнам виділяв такі основні складові соціального капіталу: довіра, співпраця, зв'язки, соціальні норми, норми взаємності та мережа громадської активності [1, с. 207, 211].

Дослідження природи соціального капіталу, його структури дозволяє судити про можливість нагромадження цього ресурсу внаслідок розвитку стосунків у суспільстві. Тому побудова моделі розвитку цих стосунків, яка могла б сприяти акумуляції такого ресурсу, як соціальний капітал, на сьогодні стає одним із важливих завдань подальшого розвитку нашої країни. Лише консолідація всіх суб'єктів суспільних відносин надасть можливість сформулювати такий потужний ресурс суспільства, яким є соціальний капітал. Основою цього процесу повинен стати, перш за все, розвиток різносторонньої

співпраці між громадянами і владою, громадянами і громадськими організаціями, громадськими організаціями та владними структурами країни, який базується на використанні соціального капіталу в різному прояві.

Тому труднощі з нагромадженням цього ресурсу що існують в українському суспільстві, стосуються, перш за все, проблем існування та розвитку форм соціального капіталу. У цих умовах стає доцільним підкреслити основні проблеми, з якими пов'язано розвиток соціального капіталу в Україні.

Проблеми розвитку соціального капіталу можна поділити на безпосередні, що притаманні всьому ресурсу, та часткові, які характеризують розвиток певних його форм. До безпосередніх проблем розвитку соціального капіталу в Україні можна віднести: відсутність існування довіри між суб'єктами соціальних дій; відсутність стійких соціальних зв'язків; занепад норм взаємності, моральних цінностей, загальноновизнаних правил поведінки; низький рівень громадської активності (громадського життя). До часткових проблем розвитку соціального капіталу слід віднести труднощі, пов'язані з розвитком окремих його форм, наприклад узаємодії. Ю. Сурмін зазначав такі проблеми розвитку взаємодій: взаємні очікування та настрої суб'єктів узаємодії, ресурсне забезпечення взаємодії, конфлікти у процесі взаємодії та засоби їхнього вирішення, зміст, форми, методи, напрями, технології, результативність узаємодії [2, с. 348].

Враховуючи те, що соціальний капітал за існування різних його форм не є монолітною структурою, комплекс дій щодо розвитку цього ресурсу суспільства повинен враховувати ще й існування певних його типів, зокрема таких [5, с. 3]: об'єднувальний соціальний капітал (bonding social capital), сполучувальний соціальний капітал (bridging social capital) та з'єднувальний соціальний капітал (linking social capital), що відповідають певним суспільним стосункам на рівні сімейних взаємин, а також відносин між представниками груп, соціальними групами однакових та різних соціальних прошарків суспільства, відповідно.

Зазначені вище проблеми розвитку соціального капіталу формують такі напрями дій щодо забезпечення розвитку та нагромадження цього виду капіталу в Україні: інституціональне та ресурсне забезпечення розвитку соціального капіталу і його складових на різних рівнях суспільного життя; еволюція форм, засобів і технологій розвитку окремих складових цього суспільного ресурсу; удосконалення методів і засобів оцінки зміни та ефективності використання соціального капіталу в суспільних відносинах. Названі концептуальні напрями розвитку соціального капіталу в Україні формують основу відповідної корпоративної моделі, якою повинна стати загальна концепція (від лат. concertatio – сприйняття, керівна ідея системного висвітлення, система поглядів, сукупність ідей, які визначають сутність задуманого [3, с. 95]) зміни соціального капіталу.

Вважається доцільним запропонувати загальну концепцію розвитку соціального капіталу країни, яка повинна забезпечити вдосконалення, розширення та поглиблення стосунків в українському суспільстві на основі довіри, співпраці, стимулів громадської активності.

Концепція розвитку соціального капіталу, що нами пропонується, має два основних напрями дій. Перший напрям повинен забезпечувати дії, що сприяють

еволюції відносин у сфері стосунків у громадянському середовищі, розвитку суспільної свідомості, освіти, культури, патріотичного виховання, залучення громадськості, забезпечують підтримку інституту сім'ї, пропагують традиційні сімейні цінності та створюють для цього законодавче підґрунтя.

Другий напрямок перетворень необхідно націлити на вдосконалення та розвиток взаємовідносин у сфері державного управління та місцевого самоврядування. Робота в цьому напрямку пов'язана з виховання еліти суспільства, підвищенням політичної культури службовців та політичної еліти, повинна сприяти зростанню ефективності взаємовідносин владних структур на місцевому та регіональному рівні з залученням громадськості, а також безпосереднього законодавчого забезпечення цього процесу.

Запропонована концепція розвитку соціального капіталу в Україні є відправним елементом для розроблення та введення в дію корпоративної моделі (від лат. *corporatio* – об'єднання, співтовариство) забезпечення активізації цього ресурсу суспільства. Модель, що пропонується, є достатньо складною, з позиції системного забезпечення розвитку суспільних відносин, та має вигляд розгалуженої системи дій, націлених на широкі кола суспільства. Її компонентами є різнопланові аспекти політики держави з латентним впливом одна на одну, що разом утворюють складноорганізовану систему. Забезпечення роботи цієї моделі базується на розвиткові взаємодії громадських організацій, установ, наділених владними функціями різних рівнів, та законо- і нормотворчими закладами України.

Серед напрямків політики, які пропонуються, як основні компоненти корпоративної моделі розвитку соціального капіталу необхідно виділити такі:

– політика залучення та участі громадськості, яка базується на положеннях розвитку соціального капіталу країни, де на першому плані стоїть розвиток цього ресурсу на місцях, а саме активізація соціального капіталу громад. У цьому процесі розвиток місцевого самоврядування – основа перетворень. Із цих позицій, надання більшої самостійності, політичної та економічної незалежності у своєму розвитку місцевим органам самоврядування формує основні напрямки подальшого реформування системи державного управління. Одним із таких напрямків є сприяння розвиткові органів місцевої самоорганізації населення як місцевих осередків із підтримки активності та місцевих ініціатив громадян. Світові тенденції з підвищення ефективності діяльності органів влади та органів місцевого самоврядування вказують на необхідність залучення громадських організацій до вирішення проблем суспільства шляхом залучення людських та матеріальних ресурсів громадських організацій до цього процесу;

– освітня політика, що зумовлена потребою в реформуванні цієї галузі та окреслює достатньо широкий напрямок роботи, який повинен забезпечити обізнаність людей зі своїми правами та обов'язками, сприяти розвитку національної самосвідомості, загальної та політичної культури, розвивати в людях та пропагувати серед них загальноновизнані світові та національні цінності й норми, культивувати серед людей відкритість, необхідність співпрацювати, здатність допомагати іншим. У сучасних умовах життя освітнім закладам необхідно стати центрами суспільного життя, а також, крім виконання основного покладеного на них завдання з освіти,

розширити функції з виховання дітей та молоді, зменшення соціального сирітства та вирішення інших проблем, притаманних профілю діяльності цих установ;

– патріотичне виховання, що вимагає формулювання національної ідеї, яка ґрунтується на пропагуванні гуманістичних, релігійних, національних та культурних традицій народностей, що їх було винищено в роки радянської влади на територіях, які сьогодні належать Україні. Окремим напрямком дій повинен стати захист від насильницького насадження населенню, особливо – молоді, релігій та культур інших країн;

– кадрова політика повинна бути націлена на надання певних переваг при прийнятті на службу до органів місцевого самоврядування та державних органів влади осіб, які певний час працювали на волонтерських засадах у громадських організаціях. Розвиток та пропаганда волонтерської роботи в країні повинні стати школою підготовки кадрового резерву майбутніх працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, інших установ, що ведуть соціальну роботу з населенням. Важливим пунктом у відборі на державну службу, а також у ході реєстрації кандидатів у депутати рад різних рівнів повинно стати запровадження мінімального освітнього порогу та рівня кваліфікації в задекларованій претендентами (кандидатами) сфері професійної діяльності – країною повинні керувати освічені люди, що мають певний досвід управлінської роботи;

– моніторингова політика повинна забезпечувати своєчасне та ефективне відстеження у сфері економічного розвитку країни, мати фундаментальні напрями роботи з вивчення розвитку чи занепаду суспільних відносин у суспільстві. Підхід до впровадження цієї політики має відрізнятися від пасивної практики збирання даних, тобто базуватися на результатах проведення органами, що наділені владними повноваженнями, власних досліджень, спостережень та інших моніторингових або аналітичних дій на місцевих, регіональному та загальнонаціональному рівнях. Здійснення цієї політики вимагає створення на професійній основі в структурах органів державної влади та місцевого самоврядування соціологічних та аналітичних відділів та управлінь, кадрове забезпечення яких повинно забезпечуватися спеціалістами з соціології та політології. Із метою розвитку взаємодії та співпраці відділів місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування з органами влади вищого рівня, що діють за подібним напрямком роботи, потрібно введення національної статистичної електронної бази, доступної всім науковцям та державним службовцям для її оперативного поповнення, аналізу ситуації, що існує, і формування адекватної політики. Слід упровадити в діяльність цих структур моніторинг розвитку складових соціального капіталу;

– політика зміцнення інституту сім'ї, яка залишається “осередком суспільства”, що забезпечує виховання, розвиток, існування громадян у спільноті. Сім'я зберігає за собою роль хранителя моральних, культурних традицій та цінностей, керуючись якими люди живуть у суспільстві. Тому проблеми, що існують на сьогодні в суспільстві, відбивають стан розвитку виховання в більшості сімей, втрату національно-культурних традицій, цінностей та норм. Так, коли в сім'ї, де виховується дитина, спостерігається відсутність моральних норм, традицій

взаємодопомоги та поваги членів сім'ї один до одного, то формується подальша модель поведінки дитини, що переноситься в суспільство.

Елементом цієї політики є запроваджена практика разових виплат країною грошей сім'ям. На нашу думку, вона повинна проводитися не за фактом біологічного народження дитини, а на постійній основі – як форма допомоги держави у вихованні та соціальному становленні дитини як гідного члена суспільства. Державна політика допомоги та підтримки сім'ї в цьому напрямку повинна мати постійний характер, а не бути формою політичної реклами з подальшим відхрещенням держави від участі у вихованні дитини;

– політика розвитку громадянського суспільства, яка повинна забезпечити законодавче визначення терміна “громадянське суспільство” в Україні, принципи його існування та ресурсного забезпечення, сприяти розвитку самостійності громадських організацій, підвищити наглядову роль суб'єктів громадянського суспільства, зокрема для запобігання свавіллю чиновників, їхньому байдужому ставленню до справ, незацікавленості у виконанні своїх функціональних обов'язків. У рамках упровадження цієї політики доцільним стає запровадження в структурах владних установ державних чи громадських донорських організацій із делегуванням їм повноважень із забезпечення діяльності більш дрібних громадських організацій, так званих “парасолькових організацій”, які фінансуються державою та призначені обслуговувати більш дрібні неурядові організації, допомагати їм у розвитку і реалізації своїх програм, сприяти відкритості діяльності органів влади та місцевого самоврядування, забезпеченню умов співпраці між суб'єктами громадянського суспільства та владними структурами [4, с. 66].

Розвиток соціального капіталу на основі корпоративної моделі набуває характеру системної еволюції суспільних відносин та потребує одночасного вдосконалення законодавчої бази щодо створення умов розвитку громадянського суспільства та реформування системи державного управління й місцевого самоврядування, розвитку освіти й культури громадян, зміцнення сім'ї, родинних зв'язків, моніторингу процесів у суспільстві та ін. Ця модель розвитку соціального капіталу повинна стати основою довгострокової державної програми з наближення України до європейських країн як розвинутої демократичної країни та забезпечення створення умов для вступу до Європейського Союзу. Але запропонована на сьогодні корпоративна модель розвитку соціального капіталу ще є недосконалою та потребує подальшого доопрацювання з позиції законодавчого забезпечення.

Література:

1. Патнам Р. Д. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Д. Патнам // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 4. – С. 77 – 86.
2. Патнам Р. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Патнам, Р. Леонарді, Р. Нанетті. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 301 с.

3. Політологічний словник / за ред. проф. В. І. Астахової та проф. М. І. Панова. – Х.: Прапор, 1997. – 199 с.
4. *Розказов А. Г.* Посилення співробітництва між органами влади і неурядовими організаціями в галузі соціальних програм / А. Г. Розказов // Реформа державної служби: здобутки й проблеми : наук. зб. – Х. : Вид-во ХарPI УАДУ, 2001. – С. 65 – 67.
5. *Сурмін Ю.* Концепція системи взаємодії органів державної влади із суб'єктами громадянського суспільства / Ю. Сурмін // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2006 р. : у 2 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – Т. 1. – 464 с.
6. *Bryant C.-A.* Measurement of Social Capital: the Canadian Experience / C.-A. Bryant // Prepared as a country report for the International Conference on Social Capital Measurement (25 – 27 September 2002 y.). – L.: Organisation for Economic Cooperation and Development – Office for National Statistics, 2002. – 16. p. – Режим доступу : // <http://www.oecd.org/dataoecd/21/48/2381103.pdf>
7. *Fukuyama F.* Social Capital and Civil Society / F. Fukuyama. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm#top>
8. *Harper R.* The measurement of Social Capital in the United Kingdom / R. Harper // Paper prepared for the OECD-ONS Conference on SC Measurement. “L., 2002. – 9 p.
9. Indicators of social and family functioning / S. Silburn, G. Vimpani, A. Williams, S. Zubrick. – Canberra : AusInfo, 2000. – 71 с.
10. Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications / Productivity Commission. – Canberra : AusInfo, 2003. – 89 p.

Надійшла до редколегії 22.04.2008 р.